

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

TUTUKLAMANIN GÖZDEN GEÇİRİLMESİNE
İLİŞKİN SORUNLAR ÇERÇEVESİNDE
ELEŞTİREL BİR İNCELEME

Büşra Baş^{1*}

^{1*} Avukat, Ankara, busrabas@bashukuk.av.tr

Anahtar Sözcükler: Tutuklamanın Gözden Geçirilmesi, Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m.5

Öz : Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, demokratik hukuk devletinin çekirdek haklarından biridir. Bu hakkın sınırlandırılmasına yol açan en ağır tedbirlerden biri tutuklamadır. Ancak tutuklama, cezalandırma amacı taşımayan, yalnızca muhakemenin selameti için başvurulabilecek geçici bir koruma tedbiridir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesi, tutuklamayı yalnızca “yasallık”, “gereklilik”, “ölçülülük” ilkeleri altında meşru saymakta; ayrıca tutukluluğun yargısal denetime tabi tutulması ve etkili bir şekilde gözden geçirilmesi güvencelerini öngörmektedir.

Buna rağmen, Türk hukuk uygulamasında tutuklamanın gerekçelendirilmesi, süresi, itiraz mekanizmalarının etkinliği ve özellikle resen gözden geçirme kurumunun işlevselliği hâlen ciddi tartışma konusudur. Bu çalışmada, AIHS m.5 çerçevesinde tutuklamanın hukuka uygunluğu, gözden geçirilmesi, Türk Ceza Muhakemesi sistemindeki düzenlemeler ve Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ışığında eleştirel bir bakışla incelenecektir.

Keywords: Review of Detention, Right to Liberty and Security, Article 5 of the European Convention on Human Rights

Abstract: The right to liberty and security of the person is one of the core rights of a democratic state governed by the rule of law. Detention is among the most severe measures that result in a restriction of this right. However, detention is not intended to serve as a form of punishment; rather, it is a temporary preventive measure that may be applied solely to safeguard the proper conduct of criminal proceedings. Article 5 of the European Convention on Human Rights (ECHR) considers detention lawful only when it complies with the principles of “legality,” “necessity,” and “proportionality,” and it further guarantees that detention is subject to judicial review and effective oversight.

Despite these safeguards, significant controversies persist in Turkish legal practice concerning the reasoning of detention orders, the duration of detention, the effectiveness of appeal mechanisms, and particularly the functionality of the ex officio review procedure. This study critically examines the lawfulness and review of detention within the framework of Article 5 of the ECHR, the relevant mechanisms in the Turkish Criminal Procedure system, and the jurisprudence of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights.

İçindekiler

I. Tutuklamanın Hukuki Niteliği ve Sınırları	5
II. Tutuklamanın Gerekçelendirilmesi ve Ölçülülük İlkesi	6
III. Tutukluluğun Süresi.....	8
IV. Tutukluluğun Gözden Geçirilmesi ve Resen İnceleme Kurumunun İşlevselliği	10
a) Soruşturma Yönünden.....	11
b) Kovuşturma Yönünden.....	12
V. Değerlendirmeler	18
VI. Kaynakça.....	20

I. Tutuklamanın Hukuki Niteliği ve Sınırları

Tutuklama, suçluluğu konusunda henüz kesin hüküm bulunmayan, ancak suç işlediği şüphesi kuvvetli olan kişinin özgürlüğünün, kaçma veya delilleri karartma şüphesi nedeniyle hakim kararıyla geçici olarak kaldırılmasıdır. Tutuklamanın amacı, ceza muhakemesinin gerçekleştirilebilmesi veya muhtemel bir mahkumiyetin ileride yerine getirilebilmesidir. Tutuklamanın yasal dayanağı Ceza Muhakemesi Kanunu m.100 ve devamındaki hükümlerdir.²

Bilindiği üzere sadece adli para cezasını gerektiren veya hapis cezasının üst sınırı iki yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemez. (CMK m.100/4)³ Nitekim söz konusu hüküm kişi özgürlüğünü koruyan bir uygulama haline gelmiştir.

Tutuklama, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına en ciddi müdahaleyi oluşturan koruma tedbiridir. Anayasa'nın 19. maddesi, bu müdahalenin yalnızca **kanunla öngörülen hâllerde** ve **yargı kararıyla** yapılabileceğini hükme bağlamıştır. Tutuklamanın amacı cezalandırma değil, ceza yargılamasının sağlıklı yürütülmesini temin etmektir.

Tutuklama bir “*olağan tedbir*” değil, ancak zorunluluk hâlinde başvurulabilecek istisnai bir koruma önlemdir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1965 ve 1980 tarihli tavsiye kararlarında da tutuklamanın hiçbir zaman mecburi olmaması ve cezalandırma gayesiyle uygulanmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁴ Bu nedenle tutuklama tedbirinin özelliği ve kişi özgürlüğüne yönelik sınırlamaların dar yorumlanması hususları dikkate alındığında tutukluluk halinin

² Nur Centel, Tutuklama Uygulamasında Sorunlar, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2013, s.1

³ Hapis cezasının bir yıl olan üst sınırı, 02.07.2012 gün ve 6352 sayılı “Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun” m.96 ile iki yıla yükseltilmiştir. Bkz. RG 05.07.2012 No.28344.

⁴ Gülfem Pamuk, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklunun Salıverilme Talebinin İncelenme Usulü*, MÜHF-HAD, C.17, S.1-2, s. 266.

zorunluluk dışında gerektiğinden fazla uzamasını önleyecek çarelere de başvurulmalıdır.

II. Tutuklamanın Gerekçelendirilmesi ve Ölçülülük İlkesi

Tutuklama kararının hukuka uygunluğu, yalnızca kanuni şartların varlığına değil, aynı zamanda bu kararın yeterli, somut ve denetlenebilir gerekçelere dayanmasına bağlıdır. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 101. maddesi uyarınca, tutuklama kararı verilirken kuvvetli suç şüphesini gösteren olgular ve tutuklama nedenleri açıkça belirtilmeli; bununla birlikte adli kontrolün neden yetersiz kalacağı da gerekçede gösterilmelidir.

Nitekim Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2008/225 E. ve 2008/231 K. kararında⁵, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 16.12.2008 tarihli ve 2008/225 E., 2008/231 K. sayılı kararında, nöbetçi Cumhuriyet savcısının 11.11.2005 tarihinde kendisine mevcutlu olarak getirilen, eşini 07.11.2005 günü 11 yerinden bıçaklayarak hayati tehlikeye sokan şüpheliyi ifadesini almadan ve tutuklamaya sevk etmeden serbest bırakmasının “görevi ihmal” suçunu oluşturup oluşturmadığı değerlendirilmiştir. Kurul çoğunluğu, CMK m.100 çerçevesinde tutuklamanın zorunlu değil, somut olayın koşullarına göre kullanılabilen bir takdir yetkisine dayandığını belirtmiş; sanık savcının mağdurun geçici raporundaki hayati tehlike ibaresini iş yoğunluğu nedeniyle fark edemediğini, olayın eşler arasında meydana geldiğini ve şüphelinin kendisini de bıçaklayarak hayati tehlike yaratmış olmasının psikolojik durumunu değerlendirmeyi gerektirdiğini ileri sürmesinin kastı ortadan kaldırdığını kabul etmiştir. Bu nedenle sanığın eyleminde TCK m.257/2'de düzenlenen görevi ihmal suçunun manevi unsurunun gerçekleşmediği sonucuna vararak, Yargıtay 4. Ceza Dairesinin 19.06.2008 tarihli beraat kararını onamıştır. Buna karşılık karşı oy kullanan üyeler, CMK m.100/3 uyarınca kasten öldürmeye teşebbüs

⁵ Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 16.12.2008 tarihli, 2008/225 E. ve 2008/231 K. <https://www.yargitaykararlari.com.tr/ictihatdetay-11894-cezagenelkurulu-Yargitay-Ceza-Genel-Kurulu-2008-225-Esas-2008-231-Karar-Sayili-Ilami.html>

niteliğindeki bu ağır olayda tutuklama nedenlerinin varsayıldığını, sanığın 11.11.2005 tarihinde hiçbir gerekçe göstermeden şüpheliyi serbest bırakmasının açık bir ihmal oluşturduğunu, nitekim başka bir savcı tarafından 16.12.2005 tarihinde yakalama kararı çıkarılarak şüphelinin tutuklandığını vurgulayarak, beraat kararının bozulması gerektiğini savunmuştur. 5271 sayılı CMK'nın 100. maddesinin tutuklama bakımından hâkime takdiri yetki tanıdığı, katalog suçların ise bu takdiri yetkiyi ortadan kaldıran bir “zorunluluk” doğurmadığı hukuken açık biçimde ifade edilmiştir. Bu çerçevede, gerek hâkimin gerekse Cumhuriyet savcısının, katalog suç söz konusu olsa dahi, tutuklama tedbirine başvurulup başvurulmayacağını belirlerken CMK 100. maddede öngörülen koşulların somut olay yönünden gerçekleşip gerçekleşmediğini değerlendirmeleri gerektiği; takdir yetkisinin ise keyfilikten uzak, hukuki gerekçelere dayalı olarak kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Nur Centel, uygulamada bu yükümlülüğün çoğu zaman ihmal edildiğini, mahkemelerin yalnızca kanun metnini tekrarlayan “klişe” ifadelerle tutuklama kararı verdiklerini ve bunun hukuki denetimi imkânsız hâle getirdiğini belirtmektedir.⁶ Bu tür kararlar, hem gerekçeli karar hakkını hem de keyfî özgürlük kısıtlamalarına karşı güvenceleri zayıflatmaktadır.

Tutuklama tedbiri, Anayasa'nın 19. maddesi ile güvence altına alınan kişi özgürlüğüne doğrudan müdahale ettiği için, **ölçülülük ilkesi** uyarınca yalnızca zorunlu ve en hafif araç olarak kullanılmalıdır. Katoğlu'na göre, bu tedbirin “geçici” niteliği göz ardı edilerek uzun süreli ve rutin biçimde uygulanması, tedbirin cezalandırıcı bir mahiyet kazanmasına yol açmaktadır.⁷ Aynı doğrultuda, Yenisey ve Oktar da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ışığında, özgürlükten yoksun bırakmanın “keyfî” nitelik taşımaması için tutuklamanın

⁶ Centel, “Tutuklama Uygulamasında Sorunlar”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM)*, C. LXXI, S.1, 2013, s. 194.

⁷ Tuğrul Katoğlu, “Tutuklama Tedbirine İlişkin Sorunlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2011/4, s.20

orantılılık testine tabi tutulması gerektiğini vurgulamaktadır.⁸ Bu çerçevede, tutuklama kararlarının yalnızca kanuni unsurlara değil, aynı zamanda gereklilik, orantılılık ve bireyselleştirilmiş gerekçelendirme ölçütlerine uygun olması hukuk devleti ilkesinin vazgeçilmez bir gereğidir.

Tutuklama tedbirinin meşruiyeti, yalnızca kanunda öngörülmüş olmasına değil, aynı zamanda ölçülülük ilkesinin üç aşamalı testine uygunluğuna bağlıdır. Bu çerçevede ilk aşama olan **elverişlilik**, tutuklamanın yargılamanın amacına ulaşılmasına gerçekten katkı sağlayıp sağlamadığıyla ilgilidir. Delillerin toplanmış olması veya sanığın kimliğinin belirlenmiş bulunması hâlinde, tutuklamanın elverişliliği ortadan kalkar. İkinci aşama olan **gereklilik**, daha hafif bir koruma tedbiriyle (örneğin adli kontrol, güvence bedeli, elektronik kelepçe) amacın sağlanıp sağlanamayacağının değerlendirilmesini gerektirir. Bu inceleme yapılmaksızın verilen her tutuklama kararı, ölçülülük ilkesini ihlal eder. Son aşama olan **orantılılık** ise tutuklamanın neden olduğu özgürlük kısıtlaması ile ulaşılmak istenen amaç arasındaki dengeyi konu alır. Özellikle ağır ceza tehdidi bulunan dosyalarda, sadece cezanın ağırlığı gerekçe gösterilerek verilen tutuklama kararları, bu dengeyi bozmaktadır.

Türk yargı pratiğinde çoğu karar, bu üç aşamalı testin hiçbir basamağını somut biçimde tartışmadan verilmekte; böylece tutuklama tedbiri, özgürlük istisnasını aşan bir cezalandırma aracına dönüşmektedir. Ancak bahse konu ölçülülük ilkesi makale konumuzun kapsamı dışında kaldığından, bu çalışmada ayrıntılı bir analize yer verilmeyecektir.

III. Tutukluluğun Süresi

AIHS m. 5/3, tutuklu kişilerin “yargılanma veya serbest bırakılma” hakkını güvence altına almıştır. AIHM içtihatlarında, tutukluluğun devamı için yalnızca suçun ağırlığının yeterli gerekçe sayılamayacağı,

⁸ Feridun Yenisey – Salih Oktar, “İnsan Hakları Açısından Yakalama ve Tutuklama”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C.21, Özel Sayı, 2019, s. 3129.

her aşamada somut kaçma veya delil karartma riski gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu sebeple yargı makamlarının kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik müdahalelerde son derece dikkatli ve ölçülü davranmaları zorunludur. Masumiyet karinesi de göz önüne alındığında özgürlük esastır; tutuklama ise ancak istisnai hâllerde ve güçlü gerekçelere dayalı olarak uygulanabilir.

Bu sebeple yargı makamlarının kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik müdahalelerde son derece dikkatli ve ölçülü davranmalarını zorunludur. Bu kapsamda, masumiyet karinesi de göz önüne alındığında özgürlük esastır; tutuklama ise ancak istisnai hâllerde ve güçlü gerekçelere dayalı olarak uygulanabilir.

Aynı kişi hakkında birden fazla suça ilişkin soruşturma ve kovuşturmaların bir dosya üzerinden yürütülmesi veya bir dosyada birleştirilmiş olması halinde, bu dosyada yer alan birden fazla suç dolayısıyla kişi hakkında tutuklama kararı bulunmuş olsa bile, CMK'da öngörülen (m.102) azami tutukluluk süresinin hesaplanmasında, söz konusu dosya bakımından tek bir tutukluluk süresi hesaplanacaktır. Yoksa, hakkında tutuklama kararı bulunan her bir suç için tutukluluk süreleri ayrı hesaplanmak ve bu sürelerin toplamı alınmak suretiyle azami tutukluluk süresi hesap edilmeyecektir. CMK'da öngörülen azami tutukluluk süresinin hesaplanması bakımından, soruşturma veya kovuşturmada yer alan bir dosya hakkında tek bir tutukluluk süresi bulunmaktadır⁹

⁹ AnyM, B. No: 2012/1137, 2/7/2013, prg. 49; AnyM, B. No: 2012/152, 20/2/2014, prg. 43; "Davaya bakan mahkeme ile itiraz mercii, iddianamede düzenlenen her bir suç için tutukluluk süresinin bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiği ve sanığın ağır ceza mahkemesinin görevine giren birden çok suçtan tutuklanmış olduğu gerekçesiyle bu talebi reddetmiş ve tutukluluğun devamına karar vermişlerdir. Bireyler hakkındaki birden fazla suça ilişkin soruşturma ve kovuşturmaların bir dosya üzerinden yürütülmesi veya bir dosyada birleştirilmiş olması halinde bu soruşturma ve kovuşturmaların belli bir bütünlük içinde yürütüleceği göz önüne alındığında, uygulanan bir tutuklama tedbirinin soruşturma ve kovuşturmaların tamamı açısından sonuç doğuracağı açıktır. Bu nedenle azami tutukluluk süresinin kişinin yargılandığı dosya kapsamındaki tüm suçlar açısından en fazla beş yıl olması gerektiği anlaşılmaktadır. Tutuklama tedbiri, bir yaptırım olmadığından aynı dosya kapsamındaki her bir suç için azami tutukluluk süresinin ayrı ayrı hesaplanması kabul edilemez. Suç ve sanık sayısı, davanın karmaşık olması gibi etkenler tutukluluk

Ancak uygulamada, Sulh ceza hakimlikleri tutukluluk halinin devamlılığına, “suçun niteliğine, delillerin durumuna ve tutuklama tarihine ilişkin olarak” gibi benzer basmakalıp ifadeler kullanarak karar vermekte olup AYM’nin bu içtihatları tam olarak içselleştirilmemektedir. AİHM’in “gözden geçirme” yükümlülüğünü dinamik yorumlamasına karşın, Türk uygulaması hâlâ şekli ve dosya merkezlidir.

IV. Tutukluluğun Gözden Geçirilmesi ve Resen İnceleme Kurumunun İşlevselliği

Tutukluluk hâlinin devamı, süresiz bir durum olamaz. Anayasa m. 19/7 gereğince tutukluluk durumunun **belirli aralıklarla yargı mercii tarafından gözden geçirilmesi** zorunludur. CMK m. 108, her otuz günde bir tutukluluk hâlinin re’sen değerlendirilmesini öngörmektedir.

Anayasa Mahkemesinin R.G.: 22/5/2018-30428 tarih ve sayılı kararı sonrası tutukluluğun gözden geçirilmesi işlemleri dosya üzerinden değil duruşmalı olarak yapılmaya başlanmıştır. Anayasa mahkemesinin ilgili kararı vermesinde hürriyetin yoksun bırakılmasına neden olan tutuklama tedbirine ilişkin şüphelinin/sanığın leh ve aleyhine olan delilleri görerek kendini savunma imkanı sağlanmıştır. Ancak ne yazık ki uygulamada sanki dosya üzerinden inceleme yapılıyormuşçasına usulen şüpheli/sanık müdafii veya şüpheli/sanık’ın SEGBİS ile katılımıyla dosya içeriğine ve soruşturma esnasında lehe aleyhe giren delillere bakılmadan tutukluluğun devamına karar verilmektedir.

Taşkın, bu düzenlemeye rağmen tutukluluk kararlarına yapılan itirazların süre bakımından açık bir çerçeveye kavuşturulmamış olmasının kişi özgürlüğü açısından sorun yarattığını, bu nedenle üst

süresinin makul olup olmadığı konusundaki değerlendirmede ele alınabilecek faktörler olup kanuni kanuni tutukluluk süresinin belirlenmesinde esas alınmaları mümkün değildir” AnyM, B. No: 2012/1137, 2/7/2013, prg. 49.

derece mahkemesinin belirli bir sürede karar vermemesi hâlinde kişinin “*derhal salıverilmesi*” gerektiğini savunur.¹⁰

a) Soruşturma Yönünden

*Otuz günlük inceleme sonucu Cumhuriyet savcısı şüphelinin tutukluluk halinin devam etmesi gerektiğini düşünüyorsa bu yöndeki talebini sulh ceza hakimine bildirir. Sulh ceza hakimi de yapacağı inceleme neticesinde tutuklama şart ve nedenlerinin halen mevcut olduğuna kanaat getirirse tutukluluk halinin devamına karar verir. Aksi takdirde şüpheliyi salıverir. **Yapılacak otuz günlük inceleme sonucunda verilen tutukluluğun devamı kararı, ilk tutuklama kararının yerine geçen yeni bir tutuklama kararıdır. Başka bir deyişle tutukluluk halinin devamına ilişkin olarak verilen bu kararın tekrar tefhim ve tebliğ edilmesi gerekir. Tutukluluk halinin devamına ilişkin bu karar, itiraz kanun yoluna başvurulabilmesi bakımından da önem taşır.***¹¹

Tutukluluk halinin devamının gerekip gerekmediğine ilişkin yapılacak olan otuz günlük bu incelemenin duruşmalı olarak yapılıp yapılmayacağı konusunda 6459 sayılı Kanun (*İnsan Hakları Ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*)¹² ile CMK m.108/1’de yapılan değişikliğe kadar bir düzenleme mevcut değildi.¹³

Böylelikle tutukluluk halinin devamına ilişkin otuz gün incelemeleri uygulamada tutukluluk halinin devamına ilişkin matbu dilekçelerin düzenlenmesiyle yürütülen bir kalem işi haline gelmişti. Başka bir ifade

¹⁰ Ş. Cankat Taşkın, *Tutuklamaya ve Tutukluluk Halinin Devamına İtiraz Kurumu*, TBB Dergisi, S.66, 2006, s. 276.

¹¹ Feyzioğlu, Tutuklama, s113

¹² 11.04.20013 Kabul Tarihli ve 30.04.2013 Yürürlük Tarihli 28633 Sayılı Resmi Gazetede İlan edilmiştir.

¹³ Belirtmek gerekir ki CMUK’ta 1936 yılında yapılan değişiklikten önce, tutukluluk halinin devamının gerekip gerekmediğine ilişkin olarak yapılan incelemeler, şüpheli/sanığın isteminin olması halinde duruşma açılmak suretiyle yapılmaktaydı. CMUK’ta 16.06.1936 tarihinde değişiklik yapan 3006 sayılı Kanun ile şüpheli/sanığın duruşma isteme hakkı ortadan kaldırılmıştır. Bu değişiklik sonrası CMUK m.112, CMK’ya da 108’inci madde olarak aynen aktarılmıştır.

ile tutukluluk halinin devamına ilişkin incelemeler kişi hürriyeti bakımından önem taşımasından ziyade kanuni bir zorunluluk olduğundan dolayı otomatiğe bağlanmış şekilde yürütülen bir uygulamaya dönüşmüştü. **Öğretide, tutukluluk halinin devamına ilişkin yapılan otuz gün incelemelerine ciddiye kazandırabilmek için söz konusu incelemelerin duruşma açılarak yapılması ile sürülmekte idi.** 6459 sayılı Kanun ile CMK m.108/1’de yapılan değişiklikle otuz gün incelemelerinde şüpheli, sanık veya müdafii görüşünün¹⁴ alınacağı düzenlenerek en azından soruşturma evresi bakımından otuz gün incelemelerinin duruşmalı olarak yapılması imkanının da önü açılmıştır. Söz konusu hüküm 2013 yılında kişi özgürlüğü dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir. Hakim keyfi olarak karar vermesinden ziyade duruşma yapılarak şüpheli veya müdafii dinlenerek karar verilmesi AİHS m.5 ile uyusmaktadır. Ancak üzülmek gerekir ki düzenleme çok geç bir tarihte CMK kapsamına alınmıştır.

CMK m.108 uyarınca tutukluluğun gözden geçirilmesi, soruşturma evresinde en geç otuzar günlük sürelerle cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hâkimi tarafından **resen** yapılır. Bu düzenlemede savcıya verilen “istem” görevi yalnızca bildirici ve hatırlatıcı nitelikte olup tutukluluk incelemesinin yapılması için zorunlu bir koşul teşkil etmez. Savcının istemde bulunmayı unutmaması veya geciktirmesi, hâkimin tutukluluk hâlini kendiliğinden değerlendirme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Bu nedenle gözden geçirme süresi geldiğinde hâkim, savcının talebi bulunsun ya da bulunmasın, tutukluluğun devamı veya kaldırılması hakkında resen karar vermek zorundadır; bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi usulî bir ihlal niteliği taşır. Bunun yanında, savcının gözden geçirmeyi istemeyi unutmaması ya da bu konuda gerekli işlemleri zamanında yapmaması, **görevi ihmal** kapsamında disiplin sorumluluğuna konu olabileceği gibi, gecikme nedeniyle kişinin özgürlüğünün hukuka aykırı şekilde sınırlandırıldığının tespit

¹⁴ 5271 Sayılı Kanun’un dipnotunda yer alan bilgiye göre 6459 sayılı Kanun ile birlikte “bulundurularak” ibaresinden sonra “şüpheli veya müdafii dinlenilmek suretiyle” ibaresi eklenmiştir.

edilmesi hâlinde **devletin tazminat sorumluluğunu** da gündeme getirebilir. Uygulamada da CMK m.108'in öngördüğü sistem büyük ölçüde işlemekte; birçok adliyede UYAP tarafından otuz günlük sürenin dolmasına ilişkin otomatik hatırlatmalar yapılması sayesinde savcının istemi bulunmasa bile sulh ceza hâkimlikleri tutukluluk hâlini kendiliğinden gözden geçirmekle birlikte, iş yükünün yoğun olduğu bazı adliyelerde savcılık isteminin gecikmesi gözden geçirme kararlarının da fiilen gecikmesine yol açabilmektedir. Bununla birlikte, bu tür aksaklıklar savcının yukarıda belirtilen sorumluluk ihtimallerini ortadan kaldırmadığı gibi hâkimin resen inceleme yükümlülüğünü de bertaraf etmez. Sonuç olarak, mevzuat ile uygulama genel olarak örtüşmekle birlikte, pratikte zaman zaman idari ve iş yüküne bağlı gecikmeler ile buna bağlı hukuki sorumluluk tartışmaları ortaya çıkabilmektedir.

Nitekim bugün ki soruşturma evresinde tutukluluk halinin devamının incelenmesinde, sanık tutuklamaya devam zorunluluğunun araştırılmasını talep etmeksizin veya tutuklamaya karşı itirazda bulunmaksızın tutukluluk süreci üç ay devam etmişse ve sanığın bir müdafii de yoksa tutuklamaya devam zorunluluğu re'sen araştırılacaktır.

Soruşturma evresinde tutukluluk halinin devamına ilişkin inceleme Cumhuriyet savcısı tarafından talep edileceği gibi söz konusu talep aynı süre içinde şüpheli (veya müdafii) tarafından da yapılabilir. (CMK m.108/2) (AY m.19/7)

b) Kovuşturma Yönünden

Kovuşturma evresinde ise CMK m.108/3 gereğince *“Hakim veya mahkeme, tutukevinde bulunan sanığın tutukluluk halinin devamının gerekip gerekmeyeceğine her durumda veya koşullar gerektirdiğinde oturumlar arasında ya da birince fıkra da öngörülen süre içinde de re'sen karar verir.”* şeklinde düzenleme ile yargılamayı yürüten mahkemenin belirtilen süre içinde tutukluluk halinin devam edip etmemesi gerektiğine karar verecektir. **Uygulamada tutuklu olarak**

görülen davalarda otuz günlük inceleme süresi dolmadan duruşma günü verilmeye gayret edilmekte, eğer bir sonraki duruşma tarihi otuz günden daha sonraki bir tarihe verilecekse iki celse arasına otuz günlük bir tutukluluk inceleme tarihi verilmekte ve bu tarih de ara karara işlenmektedir.

Tutukluluk hâlinin gözden geçirilmesi süreci, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı bakımından zorunlu bir yargısal güvencedir. CMK m.108 uyarınca, tutukluluk hâlinin en geç otuz günde bir Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya resen hâkim tarafından incelenmesi gerekir. **Ancak uygulamada savcının bu talebi zamanında yapmaması veya hâkimin duruşma açmaksızın dosya üzerinden karar vermesi sıkça karşılaşılan bir sorundur.** Böyle bir durumda, tutukluluk kararının kanuni dayanağı ortadan kalkar; zira süreye riayet edilmemesi ve sanık veya müdafinin dinlenmemesi, tutuklamayı “*yasal bir koruma tedbiri*” olmaktan çıkarır. Anayasa’nın 19. maddesi ve AİHS’nin 5. maddesi uyarınca kişi özgürlüğüne yapılan her müdahalenin kanuna uygun olması gerektiğinden, gözden geçirme yükümlülüğünün ihlali doğrudan “**kanunsuz tutma**” sonucunu doğurur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre, tutukluluğun devamına ilişkin inceleme periyodik olmalıdır¹⁵. Savcının tutukluluğun uzatılması konusundaki görüşleri, bu taleplere karşı yorumda bulunabilmesi için tutukluya bildirilmelidir.¹⁶ Tutuklunun sağlık durumu da dikkate alınmalıdır. Mahkeme bir kararında, 74 yaşındaki diyabet hastası ve kardiyovasküler bozukluğu olan sanığın otuz beş ay boyunca tutuklu kalmasının belirli koşullar altında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin işkence yasağına ilişkin 3.maddesini ihlal edeceğine işaret etmiştir¹⁷.

¹⁵ Herczegfalvy/Avusturya, 10533/83, 24 Eylül 1992.

¹⁶ Iljgov/Bulgaristan, 33977/96, 26 Temmuz 2001; Osvath/Macaristan, 20723/02, 5 Temmuz 2005.

¹⁷ Bonnehau/İsviçre 8224/78, 5 Aralık 1979, DR 18, 100. “Kalp yetmezliği ve diyabet sorunu yaşayan, hastanede tedavi gören başvuruçunun sağlık durumu hiç kuşkusuz ciddidir”, Sakkopoulos/Yunanistan 61828/00, 15 Ocak 2004.

5 Ekim 2023 tarihli M.S. kararında (B. No: 2020/15221) Anayasa Mahkemesi, başvurunun tutukluluk incelemelerinin uzun süre hâkim/mahkeme önüne çıkarılmaksızın, sadece dosya üzerinden yapılması nedeniyle Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasında güvence altına alınan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir. FETÖ/PDY bağlantılı suçlamalarla tutuklu bulunan başvurunun, 6.3.2020 tarihli duruşmalı incelemeden sonra 2 ay 26 gün boyunca (86 gün) yalnızca dosya üzerinden yapılan incelemelerle tutukluluğunun devamına karar verilmiş; her ne kadar 3713 sayılı Kanun'un geçici 19. maddesinde tutukluluk incelemelerinin en geç doksan günde bir duruşmalı yapılmasına cevaz verilse de, Mahkeme bu azami sürenin makul olmadığı ve başvurunun tutukluluğa ilişkin itirazlarını, delillere ve değerlendirmelere yönelik savunmalarını mahkeme huzurunda sözlü olarak ve makul aralıklarla dile getirme imkânından yoksun bıraktığı sonucuna varmıştır. Covid-19 salgını ve çok sanıklı, karmaşık dava koşulları gözetilmiş; ancak özellikle SEGBİS aracılığıyla duruşma yapılmasının mümkün olduğu, tutuklu kişinin iki ayı aşan bir süreyle mahkeme önüne çıkarılmamasının silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleriyle bağdaşmadığı vurgulanmıştır.¹⁸

Mansur/Türkiye kararında ise tutukluluk gerekçesinin yerinde ve yeterli olması üzerinde durularak, tutukluluk halinin devamının dokuz kez incelendiği, bunlarda genellikle sadece suçun niteliği ve delillerin durumu ifadelerine yer verildiği, üç kez de hiç bir gerekçe gösterilmediği hususlarına işaret edilmiştir. Mahkeme delillerin durumu ifadesinin suçluluğa ilişkin ciddi belirtilerin bulunduğu ve devam ettiği şeklinde anlaşılabileceğini, ancak söz konusu olayda tutukluluğun devamını haklı göstermeye tek başına yetmediğini, Sözleşme'nin ihlal edildiğini kabul etmiştir.¹⁹

¹⁸ Anayasa Mahkemesi, M.S. başvurusu, B. No: 2020/15221, 5.10.2023, RG, 13.2.2024, Sayı: 32459.

¹⁹ Mansur/Türkiye, 16026 /90, 8 Haziran 1995

<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-125296&filename=CASE%20OF%20MANSUR%20v.%20TURKEY%20->

Savcının otuz günlük süre içinde talepte bulunmaması ya da hâkimin duruşma açmadan “*delil durumu değişmedi*” gibi soyut ifadelerle tutukluluğun devamına karar vermesi, tutuklamayı hukuken geçersiz hâle getirir. **Bu durumda, sanık veya müdafii derhâl tahliye talebinde bulunabilir; talebin reddi hâlinde ise AYM’ye bireysel başvuru yoluyla hak ihlali iddiasında bulunulabilir. Ayrıca, CMK m.141/1-a gereği, kanuna aykırı tutma nedeniyle tazminat isteme hakkı da doğar.** Bu yönüyle gözden geçirme yükümlülüğünün yerine getirilmemesi, yalnızca usulî bir eksiklik değil, doğrudan **özgürlük hakkının ihlali** niteliğindedir.

CMK m.141, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlali sonucunda devletin tazminat sorumluluğunu düzenleyen özel bir hükümdür ve koruyucu nitelikte bir güvence mekanizması niteliği taşır. Maddenin 1. fıkrasının (a) bendine göre, “kanuna uygun olmayan veya kanunda belirtilen süreleri aşan tutma” hâllerinde zarar gören kişi maddi ve manevi her türlü zararının tazminini devletten isteyebilir. Tutukluluğun CMK m.108 uyarınca süresinde gözden geçirilmemesi, kanunun öngördüğü zorunlu bir denetim mekanizmasının işletilmemesi anlamına geldiği için, m.141/1-a’daki “kanuna uygun olmayan tutma” şartı doğrudan gerçekleşmiş kabul edilir. Zira gözden geçirme yapılmadığında, tutukluluğun devamının hukuki dayanağı bulunmadığından, kişi hukuka aykırı şekilde özgürlüğünden yoksun bırakılmış sayılır.

CMK m.141 kapsamında tazminatin doğması için genel olarak üç şart aranır: **hukuka aykırılık, zarar ve illiyet bağı**. Ancak kişi hürriyeti söz konusu olduğunda hukukî aykırılık ile zarar arasındaki bağ çok daha geniş yorumlanmakta; kişi özgürlüğüne yapılan müdahale başlı başına manevi zarar olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla tutukluluğun süresinde gözden geçirilmemesi hâlinde, kişinin ayrıca somut bir zarar ispatlamasına gerek bulunmaz; özgürlüğünden hukuka aykırı biçimde yoksun bırakılması manevi tazminat için yeterlidir. Maddi tazminat

yönünden ise kişinin bu nedenle uğradığı gelir kaybı veya diğer somut zararlarının ispatlanması yeterlidir. Bu bağlamda devletin tazminat sorumluluğu **kusurdan bağımsız, objektif bir sorumluluk** niteliğindedir; savcının veya hâkimin kusurunun ayrıca ortaya konulmasına gerek yoktur.

Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kararlarında da, tutukluluk hâlinin süresinde gözden geçirilmemesi, tek başına kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlali sayılmakta ve tazminat koşullarının oluştuğu kabul edilmektedir. AİHM içtihadı da benzer yöndedir: Tutukluluk denetiminin kanunda öngörülen sürelerde yapılmaması, tutmanın keyfî hâle gelmesine yol açtığı için, Sözleşme'nin 5. maddesinin ihlali olarak değerlendirilmekte ve devletin tazminat yükümlülüğü doğmaktadır.

Dolayısıyla, gözden geçirme yükümlülüğünün süresinde yerine getirilmemesi hâlinde CMK m.141 kapsamındaki tazminat şartları kendiliğinden oluşmakta; bu ihlal hem iç hukuk hem de uluslararası hukuk bakımından devletin sorumluluğunu doğuran ağır bir hak ihlali niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, tazminat sorumluluğunun kapsamı ve uygulamadaki sonuçları, çalışmamızın temel inceleme alanı dışında kaldığından bu husus burada ayrıntılı olarak ele alınmayacaktır.

Son açıklanan verilere göre Türkiye'de 304.964 kapasiteli 402 ceza infaz kurumunda toplam 420.904 kişi bulunmaktadır. Bu mahpusların 357.646'sı hükümlü, 63.258'i ise henüz hüküm verilmemiş tutuklulardan oluşmaktadır. Bu oran, Avrupa ortalamasının oldukça üzerinde olup *"tutuklama istisna, serbestiyet kuralıdır"* ilkesinin (AY m.19/3, CMK m.100) uygulamada tersine döndüğünü göstermektedir. Tutuklamanın cezalandırma amacı taşımaması gerekirken, mevcut tablo tedbirin bir *"ön ceza"*ya dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Cezaevlerinin kapasitesinin 116 bin kişi aşması, yalnızca infaz sistemine ilişkin bir problem değil, aynı zamanda yargı organlarının tutuklama tedbirine başvurma konusundaki aşırılığının somut bir

sonucudur. Bu durum, kişi özgürlüğü ve güvenliğı hakkının özüne dokunan sistematik bir soruna işaret etmektedir.²⁰

Diğer yandan, CMK m.108’de öngörülen tutukluluğun resen incelenmesi mekanizması, yargısal denetimi sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Her ne kadar yasa, tutukluluk hâlinin en geç otuz günde bir gözden geçirilmesini öngörse de uygulamada bu incelemeler çoğunlukla dosya üzerinden, sanık ve müdafî dinlenmeksizin yapılmakta ve “*delil durumu değişmedi*” gibi kalıplaşmış gerekçelerle tutukluluğun devamına karar verilmektedir.

Belirtmek gerekir ki Anayasa’da belirtilen insan haklarına saygılı bir hukuk devleti olma ilkesi göz önünde alındığında yargılama sonucunda kişinin beraat etme veya sadece adli para cezası ile cezalandırılma ihtimalleri de mevcut olduğundan kişi özgürlüğünü ihlal eder derece uzun süreli tutuklamalara sebebiyet verilmemeli, tutuklamanın geçici bir koruma tedbiri olduğu da unutulmamalıdır.

Kamu adına iddia makamını temsil eden muhakemenin bir süjesi olan yargı mensubu Cumhuriyet Savcısının, CMK m.108 kapsamındaki tutukluluğun re’sen incelenmesi yükümlülüğünü yerine getirmemesi usul kurallarının ihlaline veya keyfi adli işlemlere yol açar. Nihayetinde, bu tür bir yükümlülük ihlali, bireylerin mağduriyetine neden olarak, Devlet aleyhine tazminat istemine zemin hazırlar. Ancak bahse konu olan husus makale konumuzun kapsamı dışında kaldığından, bu çalışmada ayrıntılı bir analize yer verilmeyecektir.

V. Değerlendirmeler

Tutuklama, yalnızca zorunlu hâllerde ve ölçülülük ilkesine uygun biçimde uygulanması gereken bir koruma tedbidir. Yargı mercileri her aşamada, tutukluluğun devamının gerçekten gerekli olup olmadığını ve

²⁰ CİSST, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneğı İstatistikleri, 01 Ekim 2025. <https://cisst.org.tr/hapishane-istatistikleri/>

bu tedbirin amacını aşmadığını değerlendirmek zorundadır. Ancak mevcut istatistikler doğrultusunda uygulamadaki cezaevlerinin kapasitesini aşması, bu anayasal ve uluslararası güvencelerin uygulamada yeterince karşılık bulmadığını; Türkiye’de, tutuklama tedbirinin istisnai değil, olağan bir uygulama hâline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Tutuklama kararlarının çoğunlukla somut olgular yerine genel ifadelerle gerekçelendirildiği, tutuklama nedenlerinin (kaçma şüphesi, delil karartma tehlikesi vb.) çoğu dosyada soyut biçimde varsayıldığı görülmektedir. Bu durum, Anayasa’nın 19. maddesi ve AİHS’nin 5. maddesinde güvence altına alınan kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının özüne dokunmaktadır. Özellikle tutukluluk hâlinin resen incelenmesi sürecinin şekli bir prosedürden ibaret kalması, “*gözden geçirme*” kurumunu etkisizleştirmektedir. Sulh ceza hâkimliklerinin çoğu kez yalnızca dosya üzerinden, sanık veya müdafinin görüşünü almadan verdikleri basmakalıp ifadeleri içeren kararlar, bu denetimi fiilen anlamsız hâle getirmektedir.

Sonuç olarak, tutuklama tedbiri Türkiye’de yasal çerçevesinin öngördüğü “istisna” niteliğini kaybetmiş; gerekçe zorunluluğu, orantılılık ve resen gözden geçirme gibi güvenceler kâğıt üzerinde kalmıştır. Bu durum, yargının özgürlük lehine değil güvenlik lehine hareket ettiği bir tutuklama pratiği yaratmış; kişi özgürlüğü ve masumiyet karinesi bakımından yapısal bir sorun hâline gelmiştir.

Gerçek anlamda bir hukuk devleti, tutuklamayı olağan değil, en son başvurulacak çare olarak kabul eden bir zihniyet değişikliğini zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Bahri ÖZTÜRK / Behiye EKER KAZANCI / Sesim SOYER GÜLEÇ, *Ceza Muhakemesinde Koruma Tedbirleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

Z. Özen İNCİ, *Bir Koruma Tedbiri Olarak Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

Hasan SINAR, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama*, Beta Yayınları, İstanbul, 2014.

Nur, CENTEL, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama ve Yakalama*, Beta Yayınları, İstanbul, 1992.

Cumhur, ŞAHİN & Neslihan, GÖKTÜRK, *Ceza Muhakemesi Hukuku* 15. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2024.

Makaleler

Feridun YENİSEY / Salih OKTAR, *İnsan Hakları Açısından Yakalama ve Tutuklama*, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.

M. Murat AKDOĞAN, *Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklama*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019.

Nur CENTEL, “Tutuklama Uygulamasında Sorunlar”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: LXXI, Sayı: 1, 2013

Yusuf Solmaz BALO, “Tutuklama Koruma Tedbirinin Bireysel Başvuruya Konu Olması ve Anayasa Mahkemesi’nin İmtihanı”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi (CHKD)*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2015

Nur CENTEL, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Tutuklama Hukukuna Eleştirel Yaklaşım”, *Ceza Hukuku Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2014

Gülşah Ebru UÇAR, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesinin Tutukluluğun Resen İncelenmesi ve Tutukluluğa Karşı Yargısal Başvurunun Yürütülme Şekli İçtihadının Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı Bakımından Değerlendirilmesi”, *TBB Dergisi*, Sayı: 146, 2021

Gülfem PAMUK, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Tutuklunun Salıverilme Talebinin İncelenme Usulü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 69, Sayı: 1, 2020

Tuğrul KATOĞLU, “Tutuklama Tedbirine İlişkin Sorunlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı: 2011/3

Ş. Cankat TAŞKIN, “Tutuklamaya ve Tutukluluğun Devamına İtiraz Kurumu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 66, 2006

Korkmaz, F. & Bozdağ, M., “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Tutuklama Kararlarında Bulunması Gereken Gerekçe”, *Journal of Social Sciences*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2025

Tez

Selma ÖZTÜRK GÜNAY, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Kararları Işığında Tutuklama”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019, Erişim Adresi:
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

İstatistikler

CİSST, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği İstatistikleri, 01 Ekim 2025.

<https://cisst.org.tr/hapishane-istatistikleri/>

Adalet Bakanlığı. *Adalet İstatistikleri 2024 (Justice Statistics 2024)*. 2024.

https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/7042025092455Adalet_%C4%B0statistikleri_2024%20T%C3%BCrk%C3%A7e_Ingilizce.pdf

Kararlar

Anayasa Mahkemesi, Murat Narman Başvurusu, B. No: 2012/1137, 2/7/2013. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1137>

AIHM 3.Daire Başvuru No:16779/02 , 22.09.2005 KALAY Davası. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001121696&filename=CASE%20OF%20KALAY%20v.%20TURKEY%20%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf>

Anayasa Mahkemesi, Mehmet Halim Oral , B. No: 2012/1221, 16/10/2014, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1221>

YCGK'nın 16.12.2008 tarih ve 2008/225 E. , 2008/231 K. <https://www.yargitaykararlari.com.tr/ictihatdetay-11894-cezagenelkurulu-Yargitay-Ceza-Genel-Kurulu-2008-225-Esas-2008-231-Karar-Sayili-Ilami.html>

Anayasa Mahkemesi, B. No: 2012/152, 20/2/2014, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/152>

Anayasa Mahkemesi, M.S. başvurusu, B. No: 2020/15221, 5.10.2023, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/15221>

Mansur/Türkiye, 16026 /90, 8 Haziran 1995

[file:///C:/Users/Ba%C5%9F%20HUKUK/Downloads/CASE%20OF%20MANSUR%20v.%20TURKEY%20-%20\[Turkish%20Translation\]%20summary%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Ba%C5%9F%20HUKUK/Downloads/CASE%20OF%20MANSUR%20v.%20TURKEY%20-%20[Turkish%20Translation]%20summary%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs%20(4).pdf)